

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

УДК 811.163.41'282.3(497.6)
811.163.41'367.625

СРЕТО З. ТАНАСИЋ*
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)**

Оригинални научни рад
Примљен 11. децембра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

ТРИ НЕЗАБИЉЕЖЕНА ГЛАГОЛА

Човјек на селу свој живот и навике стварао је у зависности од обавеза које су му задавали послови којим се бавио. По правилу, у сваком крају човјек је имао обавезе преко цијеле године, било је мало дана кад нема шта да ради, изузетак су били само свеци у које се не смије радити. Само нерадне особе имале су на претек времена, па су могле да љенчаре проводећи време у дугом лежању, сједењу и спавању. У вучијачком крају народни говор има посебне глаголе за такво прекомјерно сједење, лежање и спавање. Они са својим основним значењем носе и негативан став према особи на коју се односе.

Кључне ријечи и изрази: Вучијак, народни говор, негативан став, *лежјиндрайи*, *сједјиндрайи*, *сјавендрайи*.

У раду ће бити ријечи о три глагола које нисам нашао ни у једном од репрезентативних рјечника српског језика, почевши од Вукова, рјечника ЈАЗУ, шестотомног рјечника Матице српске, једнотомног рјечника Матице српске до рјечника САНУ – у написаном дијелу и грађи ненаписаног дијела. Ти глаголи свакако не припадају књижевном језику, по свему судећи, није им ни подручје употребе широко, али заслужују да се сачувају од заборава. Рад је посвећен професору Мирославу Николићу, који је, бавећи се и другим гранама науке о српском језику, цио свој радни вијек посветио обради народног језичког блага: радећи на изрази *Речника срѣскохрватској књижевној*

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* (бр. 178021), који финансира Министарство науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије.

и народној језика. Уз то, скупио је и вриједну збирку ријечи из свога краја – Горобилџа крај Пожеге. Он је знао значај и вриједност дијалекатске лексике. Уосталом, „народни говори представљају неисцрпну ризницу података који осветљавају историју језика, лингвистичку типологију, етноисторију, историју социјалних односа и културних утицаја те њихово систематско и исцрпно истраживање превазилази чисто лингвистичке интересе“ (Реметић 1999: 275). У том смислу посебну вриједност има народно лексичко благо будући „да се на основу исцрпног дијалекатског речника добија увид у све језичке сегменте дотичног идиома, а и поуздан ослонац за реконструисање материјалне и духовне културе српског села јер су две револуције, технолошка и идеолошка, радикално измениле живот руралних средина и до словце затрле многе старе обичаје и облике ранијег привређивања“ (Реметић 2017).

Глаголи о којим ће се говорити јесу *лежјиндграјџи*, *сједјиндграјџи*, *сјавѣндграјџи*. Забиљежени су у говору Вучијака, планине у босанској Посавини испод 500 м. нв. На истоку граница јој иде ријеком Босном од Добоја до Модриче, па до Оцака на Сави, сјеверна граница иде од Оцака на запад Савом до Брода; западна граница, узето грубо, иде од Брода на Сави преко Дервенте до Добоја. До грађанског рата 90-их година 20. вијека становништво је претежно било српско, али је било и хрватског и муслиманског; посљедњи су били претежно у приградским селима. Данас изразиту већину чини српско становништво, чији говор припада источнохерцеговачком дијалекту, односно херцеговачко-крајишком по новијој терминологији. Становништво Вучијака се традиционално бавило пољопривредом. Географија одређује и пољопривреду: земљорадња, воћарство, сточарство – нема великих покретних стада оваца као у планинским крајевима. Ова напомена успут дата није безначајна; у складу с начином живота код људи се формирају и погледи на свијет и односи према људима.

Да би се утврдило значење поменутих глагола, добро је упоредити њихово значење са значењем глагола који у српском језику постоје за стања човјека која и они именују. Прије тога треба примијетити и то да су сва три глагола несвршеног вида; немају према себи свршене парњаке, или су они много рјеђи.

Глагол *лежјати* је основни глагол за стање супротно стајању и сједењу. Има разгранато значење, а рјечник САНУ као прво, 1а. дефинише сљедеће: „заузимати водораван положај на каквој подлози (постељи, земљи и др.) ради спавања, одмора, обављања каквог посла и сл.“ (РСАНУ 11). У шестотомном рјечнику Матице српске прво значење тог глагола дефинисано је на сљедећи начин: 1а. „бити у водоравном положају ослањајући се телом на какву подлогу“ (РМС 3).

Слично је и у новијем, једнотомном рјечнику Матици српске: 1а. „заузимати водораван положај на некој подлози (постели, земљи и др.), обично ради спавања, одмора, обављања неког посла и др.“ (РСЈ). Иако нису сасвим идентичне дефиниције основног значења овог глагола (прва и трећа дају и циљ или разлог лежања), оне су у основи врло сличне. Овај глагол не носи сам собом разлог за формирање става према носиоцу стања: ни позитивног ни негативног. Кад је посриједи глагол *лежсиндрайџи*, другачије је. Он подразумева да се особа којој се стање приписује неоправдано налази у њему (стању), говорник то стање именује са негативним ставом: нема разлога, или су одавно престали постојати, који су наведени у дефиницији због којих неко лежи или који би се могли навести иза оног *и сл.*, *и гр.*; уп.: устати, што *лѣжсиндрѣи* цијели дѣн; Кад гођ дѣђем код њиа, он *лѣжсиндрѣ*, нѣкад га нијесам затекла за послом; Права је лѣнчина, свѣ б' да дрѹгѣ урадѣ, а он сѣмо *лѣжсиндрѣ*. Зато су незамисливе реченице с овим глаголом: Он *лежсиндра* јер је уморан; Уморан је па *лежсиндра* цијели дан – какве су сасвим уобичајене кад је посриједи глагол *лежайџи*.

Није баш прихватљиво или дозвољено лежати само кад је посриједи неки од наведених разлога или њима сличан. Има ситуација кад се лежи и да то није тако „прописано“. То се онда именује неким другим глаголима: *лешкариџи*, *излежавайџи се*. У вишетомном рјечнику САНУ глагол *лешкариџи* се дефинише: „проводити време, одмарати се угодно лежећи, излежавати се“ (РСАНУ 11), у вишетомном рјечнику МС глагол *лешкариџи* дефинише се: „одмарати се лежећи“ (РМС 3), а једнотомни: „одмарати се угодно лежећи, излежавати се“ (РСЈ). Дакле, нема негативног става према носиоцу стања које се исказује тим глаголом. Слично је и с глаголом *лешкайџи*, који се и дефинише глаголом *лешкариџи*. Дакле, глагол *лешкариџи* доноси само информацију да се неко осећа угодно док се одмара лежећи, нема негативног става према лешкарењу. Нешто је другачије стоји с глаголом *излежавайџи се*. У рјечнику САНУ основно значење тог глагола јесте: „проводити много времена лежећи, лешкарећи (од беспослице, нерада, лењости); ленствовати“ (РСАНУ 7). У шестотомном рјечнику Матице српске овај глагол се упућује на свршени *излежайџи се*, који под 2. наводи значење „провести дуже време лежећи, ништа не радећи, проленчарити“ (РСЈ); интересантно је да се не наводе примјери ни уз свршени ни уз несвршени глагол, као да глагол није чест у употреби. И у једнотомном рјечнику Матице српске глагол *излежавайџи се* упућује се на свршени *излежайџи се*, само је сад то значење 2. наведено под 1. „одморити се лежећи, лешкарећи, належати се“ (РСЈ). Ово последње тумачење – належати се – указује да се по

тим глаголом подразумејева (и) надовољити се лежања. Радни човјек на селу је имао обавезе у свако доба године и имао је времена за лежање само да се одмори и спава, тек колико је нужно, некад и мање од тога. Само у неким ситуацијама, рецимо о вјерским празницима – кад се не ваља радити, могао је да се мало излежава, да се надовољи лежања. Тако овај глагол нема негативан предзнак у своме значењу. Разумије се, сваки од наведених глагола у неком контексту може означавати и претјерано, неоправдано лежање.

Другачије је с глаголом *лежиндрайџи*. Њиме се никад не исказује стање слично глаголу *излежавати се* или *лешкариџи*. Ко *лежиндра*, лежи предуго без икаквог разлога, без потребе за одмарањем, не подразумејева се да је преморен, да је у претходном периоду дуго и напорно радио. Обрнуто, тај лежи без мјере и икаквог разлога за одмором, ради се о особи која је претјерано лијена. Сваки пут кад се за неку особу каже да лежиндра, каже се то с негативним ставом према таквом њеном понашању.

Глагол *сјединдрайџи*¹ налази се у односу према глаголу *сјегјеџи* / *сјегјиџи*. У шестотомном рјечнику Матице српски прво значење дато му је на сљедећи начин: „налазити се у положају у којему се доњи део трупа ослања на нешто и носи тежину тела“ (РМС 5). У једнотомном рјечнику Матице српске тај глагол се дефинише на исти начин: седети ... „бити у положају у ком се доњи део трупа ослања на нешто носећи тежину тела“ (РСЈ). Дакле, глагол само информише о стању у ком се налази нека особа без икаквог става према томе. Истина, овим глаголом се може исказивати и ситуација да неко проводи вријеме бескорисно, не радећи ништа; у ова два рјечника такво значење се наводи већ на другом мјесту: 2. а. „налазећи се претежно, често у таквом положају трошити бескорисно време, не радити: седи док други раде, седи цело лето“ (РМС 5); 2. а. „трошити време бескорисно, не радећи, дангубити“ (РСЈ). Истина, ово значење је контекстуално условљено, начин бескорисног трошења времена у сједењу увијек се разазнаје из датог контекста, језичког и(ли) ванјезичког.

Глагол *сјединдрайџи* увијек, поред ове основне информације, носи и додатну – да особа претјерано дуго сједи, да се не бави некаквим послом него проводи вријеме у сједењу. Увијек се на томе инсистира, то је у првом плану: Он се нџкад нџ види нџ нџиви, сџмо сјединдра нџе љ ладу; Сјединдра пџваздџн љ куџи, ни љ дворџште нџе да љзаџџ, нџсреџа јџдна и нџшта дрџго. Док је с глаголом *сјегјиџи* сасвим уобичајена реченица: Копали су од раног јутра, па сад мало сје-

¹ У говору Вучијака глас *с* се у контакту са гласом *ј* (и) из јата јотује и добија се глас *сј*.

де да преда'ну – с глаголом *сјединдрайѝи* то никад не може доћи у обзир; увијек је на првом мјесту неоправдано сједење. Овај глагол је једнозначан и контекст не може промијенити то значење, односно не може се наћи у контексту који би био у супротности с његовим значењем.

Трећи глагол је *сѡавендрайѝи*. И он стоји у извјесном односу с глаголом *сѡавайѝи*. У шестотомном рјечнику Матице српске има више значења, а прво је дефинисано на сљедећи начин: „бити у стању сна“ (РМС 5); на исти начин, дословно, дато је прво значење његово и у једнотомном рјечнику Матице српске. Дакле, и у случају овога глагола даје се само неутрална информација о стању у коме се нека особа налази, без икаквих ставова о томе, особа се ни на који начин не вреднује. Кад је посриједи глагол *сѡавендрайѝи*, опет је њиме, уз информацију о стању сна, дат и негативан став о томе: особа спава преко уобичајене норме, то је квалификује као лијену, нерадну: *Ѕјде ўстани, ўмї се, сѡавє̀ндрѡи до по̀дне; По̀ цијє̀ли дан сѡавє̀ндрѡ, нє знѡм кѡко му нє утрнў лєђа; Ѕстани, нє̀што рѡди, сѡмо лєжї̀ндрѡи и сѡавє̀ндрѡи, о̀крастаће ти се лєђа.*

Видимо да се ради о три глагола који именују стања у којим се човјек налази, што су за човјека природна, а за које су основни глаголи *лежайѝи*, *сједийѝи*, *сѡавайѝи*. Како су то природна стања у којим се човјек налази, овим глаголима се не износи никакав став, не даје се никакав вриједноси суд о томе стању или личности којој се неко од тих стања приписује. Глаголи *лежсиндрайѝи*, *сјединдрайѝи* и *сѡавендрайѝи*, напротив, уз информацију о стању лежања, сједења, спавања обавезно дају негативан став: увијек се неко од ових стања везује за особу која је лијена, нерадна; зато се никад не могу ни наћи у реченици уклопљеној у контекст који би био супротан овоме њиховом значењу.

На почетку је истакнуто да је подручје Вучијака погодно за пољопривреду, да је земљорадња са сточарством и воћарством била занимање становника тога краја. Земљорадња је занимање слично војничком: никад нема слободног времена. Од раног прољећа већ почињу њивски послови, као и послови у воћњацима – нешто мањи, они трају све до под зиму, до касне јесени, а о стоци се брине током цијеле године. Њивски послови трају од изода [исхода] до касно у ноћ, радни дан диктира врста посла и хитност његовог завршетка. Ријетко се дешава да је неки послови заврше а да не чека неки други такође велики и значајан посао. А између тих главних послова, увијек се нађе нешто што се такође мора завршити: покрпити ограда, поправити алат, притегнути кола. Такође, зими кад се не ради на њиви, има посла за све: мушкарци, припремају дрва за огрев, поправљају алатке,

праве суђе; жене предуг, ткају, плету, везу. У кућама се ријетко налазило времена да се чељад наспавају, одморе, па и опусте – лешкаре. То се догађало само у вријеме већих и запречитих светаца, кад се не ваља ништа радити. Тада је могуће и прихватљиво да се лешкари, па и излежава. Тада се за особу неће рећи да *лежиндра*, *сјединдра* или *сјавендра*.

Из свега реченог да се закључити да су глаголи *лежиндрайи*, *сјединдрайи* и *сјавендрайи*, са таквим својим значењем, настали у складу с начином живота становника Вучијака. Они именују стања у којим се човјек налази, али та стања нису пожељна ако трају преко условне норме, напротив обавезе које човјек има живећи од свог рада и зависећи од природног календара – готово цијеле године *лежање*, *сједење* и *сјавање* морају да трају и испод условне норме. Само лије-на, нерадна особа има времена за свакодневно дуго лежање, сједење и спавање. За њих су и створени ови глаголи да их издвоје између вриједних укућана.

ЛИТЕРАТУРА

- Реметић 1999: Слободан Реметић, Српски дијалекатски комплекс – степен досадашње испитаности и даљи задаци, у: *Српски духовни просјор*, Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске, 275–283.
- Реметић 2017: Слободан Н. Реметић, Српска дијалектологија јуче, данас и сутра, *Јужнословенски филолоџ* LXXIII/3–4, Београд, 85–112.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- РСЈ: *Речник српској језика*, ур. Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска, 2007.

Срето 3. Танасич

ТРИ НЕЗАФИКСИРОВАННЫХ ГЛАГОЛА

Резюме

В работе речь идет о трех глаголах *лежсиндрайѝи*, *сјединдрайѝи*, *сјавендрайѝи*, незафиксированных ни в одном из репрезентативных словарей сербского языка, начав с словаря Вука, словаря ЈАЗУ, шеститомного словаря Матицы сербской, однотомного словаря Матицы сербской до многотомного словаря САНУ – в составленной части и в материале несоставленной части. Они во всяком случае не принадлежат литературному языку, по всей вероятности, сфера их употребления не широка, но они заслуживают, чтобы их сохранили от забвения. Они со своим основным значением несут и отрицательную позицию к лицу, к которому относятся. Область Вучияка благоприятна для сельского хозяйства, чем люди и занимались; в то же время это требует прилежной работы в течение всего года. Поэтому *лежание*, *сидение* и *сон* должны длиться ниже условной нормы, а не сверх такой нормы. Только у ленивого, нетрудолюбивого человека есть время повседневно долго лежать, сидеть и спать. Именно для них эти глаголы были образованы с целью выделить их по отношению к старательным людям.

Ключевые слова и выражения: Вучияк, народный говор, отрицательная позиция, *лежсиндрайѝи*, *сјединдрайѝи*, *сјавендрайѝи*.